

Mučenje v Plestiščih

IVO ŽAJDELA

Starejša hči Franca Sovdata se je ponoči umaknila v Gorico in po vojni v Ameriko. Od tam je pisala sestrām pretresljiva pisma o krivičnem umoru zanje nadvse dobrega očeta in zavednega Slovenca. Nepopravljiva v nebo vpijoča krivica je zadonela po kobariški dolini.

Nadaljujemo z opisi partizanskih umorov na Kobariškem med drugo svetovno vojno.

Anton Skočir

Anton Skočir (Saltellini), se je rodil 30. januarja 1879 na Vrsnem, v rojstnem kraju Simona Gregorčiča. V *Partizanskem dnevniku*, glasilu Osvobodilne fronte za Primorsko in Gorenjsko, je bil 7. februarja 1945 (Štev. 32) objavljen naslednji zapis: »Vrsno pri Kobaridu. Nemci v Kobaridu so zvedeli, da naše oblasti popisujejo škodo, ki so jo oni in njihovi zločinski hlapci povzročili s svojimi požigi, ropi, umori itd. Da bi ljudi preslepili in odvrnili od naše borbe, so na Kobariškem začeli z novo taktiko. Poklicali so v Kobarid 'župana' vasi Vrsno Saltelinija Antona (Saltellini je bil poitalijančen priimek Skočir), ki je deloma požgan, in mu naročili, naj popiše v svoji vasi vso škodo, povzročeno po požigu, češ, da jo bodo takoj plačali. 'Župan' se je ves zado-

voljen napotil domov in sklical vaščane na zbor. Popisovali so kot za stavo.

Nemci so v nekaj primerih škodo res izplačali. Župan vasi Vrsno ali se zavedaš, kaj boš dobil, tudi če ti Nemci v resnici plačajo popisano škodo? Kup ničvrednega papirja, ki ga danes v tiskarnah tiskajo še v večji nakladi kot pa Tolminski glas (domobranski tednik, vendar kakšna primerjava, saj je ta tednik izhajal le v nekaj sto izvodih). Podpisan dopisnik Ogarev.«

»Župan«, zastopnik vasi, pri domačinih ni bil priljubljen, ker je še za časa Italije na dražbi kupil lepo hišo domačina, ki jo je ta zapravil z dolgovi. Ker je bil predstavnik kraja na občini, je za dražbo izvedel prvi, imel pa je tudi predkupno pravico. Hišo bi lahko na dražbi kupil katerikoli vaščan Vrsnega. V ljudeh se je pojavila zavist in zato tudi še bolj črno gledanje na sovaščana. Ta je bil tudi po kapitulaciji Italije oziroma za časa Nemcev in domobrancev v Kobaridu še naprej pri tej obla-

sti zastopnik kraja, tudi drugih krajev, ki so nekoč spadali pod občino Libušnje.

Anton Klinkon

25. maja 1944 so Nemci po mnogih tolminski vaseh imeli posebne akcije, v katerih so požgali več domačij ter zaprli, odgnali v zapore in naprej v internacijo veliko ljudi. Prav v spomin na ta tragični dan je nekdanja skupna občina Tolmin, ki je obsegala vse tri sedanje občine, Tolmin, Kobarid in Bovec, razglasila za občinski praznik, hkrati je bil to Titov rojstni dan. V tej akciji je bila prizadeta tudi vas Vrsno, kjer so Nemci zažgali štiri domačije in odpeljali izbrane ljudi.

Krajani so sklepali, da je bilo to delo »župana« Skočirja (Saltelinija). Vaški odbor OF ga je takoj prijavil partizanskim oblastem. Te niso nič preverjale ali iskale dokazov, za vse je dobil »plačilo« Anton Skočir s strelom v glavo v gmajni nad vasjo, kjer je še danes zakopan. Ubili so ga trije doma-

či vrsenski partizani. Skočirjevi otroci so se pred zastraševanjem, kaj bo po vojni, umaknili v Italijo in naprej po svetu. Domačijo so takoj po priključitvi tega območja k Jugoslaviji leta 1947 nacionalizirali, in ta rod Skočirjev je za vedno izginil z Vrsnega.

Mlajši rod Vrsencev o tem ne ve nič, kakor ne ve nič tudi o duhovniku Karlu Klinkonu (rodil se je v Tolminu leta 1905), ki je tedaj župnikoval na Libušnjah. Na sojenju proti duhovnikom leta 1952 so ga (po 4. točki pod zaporedno št. 2 obtožbe) obtožili naslednjega: »Obtoženi Klinkon Karel je koncem aprila 1944 leta na dekanjski konferenci v župnišču v Kobaridu, na predlog komandanta domobranske postojanke v Kobaridu por. Cotiča pristal, da bo v korist DMB zbiral obveščevalne podatke o gibanju partizanskih enot in o terencih – pristaših NOB, ter na prihodnji dekanjski konferenci predložil poročniku Cotiču seznam terenskih delavcev OF na področju župnije Libušnje, kar je vse imelo za posledico, da je iz župnije Libušnje bilo zaprtih in interniranih 16 oseb, od katerih jih je 5 umrlo v internaciji.«

Klinkonu so na sodišču »dokazali« krivdo in ga obsodili na devet let strogega zavora in na dve leti odvzema državljskih pravic.

Tudi v teh dveh primerih je šlo za izmišljene obdolžitve, s katerimi so komunisti uničevali svoje nasprotnike.

Kranjc in Žagar

Franc Kranjc – Mohorcev iz Drežnice se je rodil leta 1924. Februarja 1943 je bil mobiliziran v italijansko vojsko. Po kapitulaciji Italije se je vso pot peš in skrivaj vrnil domov. Iz vojaške obleke ga je preoblekel dober kmet v furlanski ravnini. Po vrnitvi domov so ga partizani že po nekaj dneh nasilno mobilizirali. Doma je bil oče bolan, delovne sile ni bilo, zato je pogosto prihajal domov. Ob razsulu t. i. Kobariške republike se je iz razbite enote s Trnovega umaknil čez Sočo domov. Domači aktivisti OF so za to kmalu izvedeli in ga kot skrivača prijavili partizanom. Enako tudi sovaščana Mirka Kokošina, po domače Skokovega. Ob nekem prazniku je šel v cerkev Srca Jezusovega v Drežnici v zvonik pritrkovat. Partizani so prišli v cerkev in tam lovili moške, predvsem osumljene »skrivače«. Francu se je uspelo skriti med piščali velikih cerkvenih orgel.

Potem se mu je posrečilo umakniti k starejši sestri v Gorico, kjer je bila pri neki bogati družini za deklo. Tam mu je našla delo pri gradnji predora. Že od otroških let je rahlo šepal, ker se je udaril v koleno, ki ga ni nikoli popolnoma pozdravil. Za italijansko vojsko je bil nesposoben, toda ob splošni mobilizaciji v začetku leta 1943 so ga vseeno odpeljali v delavske bataljone (battaglioni speciali), prav tako so ga mobilizirali tudi domobranci, ki so mu dali delo v kuhinji. Iz Gorice so ga premestili na Trnovo ob Soči, nato v Kobarid, prav tako kot kuharja. Tu je našel tudi soseda domačina Albina Žagarja - Zorka, po domače Matužinovega, ki je imel čin podporočnika.

Albin Žagar se je rodil 1. februarja 1922. Niso ga vpoklicali v italijansko vojsko, ker je imel rahlo telesno okvaro. Študiral je v Pazinu in postal kmetijski tehnik (po drugem podatku delal trgovsko šolo v Idriji). Leta 1943 so ga Italijani kljub nesposobnosti za služenje vojaščine ali opravljanja težkih del v delavskem bataljonu poslali v zapor Kairo montanotte in od tod v Nemčijo. Od tam se je po srečnem naključju januarja ali februarja 1944 vrnil domov. Takrat so Nemci iz vojaških taborišč izpustili precej italijanskih vojakov, posebej pa še tiste, ki so bili iz tako imenovane Venezie Giulie. Med njimi sta bila z Livka Ivan Hrast - Žuan in Mirko Koritnik – Mlinarjev, ki je bil potem celo direktor tovarne igel v Kobaridu.

»Borci« za »svobodo«

Junija 1944 je bil Albin Žagar v Kobaridu, kamor so se morali na občino hodit javljat vsako nedeljo vsi mlajši moški občine Kobarid. Tedaj so jih tudi veliko odpeljali k domobrancem v Trst. Iz Trsta je bil premeščen v Kobarid, nato na Trnovo in končno k Robiču.

Od tam je prišel s konjsko vprego v Kobarid po blago za enoto. Nazaj grede v Robič je vzel iz Kobarida s seboj tudi Franca Kranjca. Z njima je bil tudi italijanski bersaljer, pripadnik Badoglijeve vojske, ki je imela pri Robiču svojo posadko, kot stražo za nadzorovanje ceste Kobarid–Čedad. Enako nalogo je opravljal tudi skupinica okrog osem do deset domobrancev, ki so jih občasno ho-

Franco Sovdat iz Ladre

dili kontrolirat Nemci iz Kreda, kjer je bila večja enota, okrog 60 do 80 Nemcev in Mongolcev. Na velikem ovinku pred Starim Selom jih je iz zasede, brez zadrževanja, napadla skupina partizanov. Albin je bil na mestu mrtev, prav tako italijanski vojak, medtem ko so njegovega sovaščana Franca ranili in zajeli.

Med napadalci je bil tudi partizan iz Jevščka, neki Janez Matelič, ki je Albinu vzel z roke uro in se z njo vinjen marsikje hvalil: »Nimam posebnih medalj, ampak najlepša in nucna pa je ta,« in je prostaško stegnil roko ter na njej kazal lepo in vredno Albinovo uro (po pripovedovanju Albinove sestre Cite Žagar, poročene Koren iz Drežnice, 23. septembra 1991 zapisal Ivan Rutar).

Franca Kranjca so partizani odgnali v Plestišča, prvo vasico nad Nadižo na severu Benečije oziroma zahodno od Breginje. Že ranjenega so začeli zverinsko mučiti, tako da je vaški pek v Plestiščih posredoval z besedami, da se tako ne dela z ljudmi, še posebno ne z ujetniki in ranjenici. Vsi so se zgražali nad početjem »borcev za svobodo«. V odgovor pa so dobili grožnjo: »Ali bi mu rad kdo delal družbo in delil ples z njim.« Ležečemu na tleh, ker po mučenju ni mogel več stati, že tako rekoč mrtvemu, so mu dali še smrtni strel. Bil je ves zmrcvarjen.

Janko Kranjc

V času cone A (1945–1947) so ga sestre prekopale in ga prepeljale na domače pokopališče v Drežnici. Tedaj so tudi izvedele vse o tem, kaj so partizanski borci delali z ujetim in ranjenim bratom Francem.

Da bi bil med vojno na varnem, se je umaknil k bratu Francu v Gorico tudi Janko Kranjc, ki se je rodil leta 1928. Tudi on je delal pri kopanju predora iz vzhodnega dela Gorice na trg Travniki. Ker je bil že kar razvit fant, so domobranci tudi njega odpeljali v zbirni center v Trst. Tedaj so z njim peljali tudi Zvonka Uršiča iz Starega Sela, ki je bil prav tako letnik 1928. Ta je kasneje postal ugleden družbenopolitični delavec na okraju Tolmin, tajnik občine in okrajni sekretar partije, nazadnje je šel v pokoj kot direktor tovarne igel TIK Kobarid v Kobaridu.

Sovdatova hiša v Ladri (pred njo je avto).

Janko kakšne takšne sreče ni imel, kajti po pobegu iz Trsta nazaj v Gorico k sestri in nato domov, se je skrival vse do konca vojne. Potem je moral služiti tri leta vojaščine, kamor so ga še pred priključitvijo območja k Jugoslaviji peljali mimo Mrzlega vrha (Drežnica je bila v coni B). Pred odhodom na služenje vojaškega roka so ga za en mesec dali v preiskovalni zapor v Tolminu. Po prihodu od vojakov se je ves predal domačiji, kajti ni hotel, da bi propadlo vse, za kar se je trudil bolehnih očeh, ki je umrl leta 1950. Postajal je vse bolj zagrenjen in ostal vse življenje sam. Delal je, kot bi bili doma vsi – od umrle matere in očeta ter vseh sester z bratom Francem vred. Tako je le životaril in umrl še ne star 60 let.

Franc Miklavič

Franca Miklaviča iz Ladre so partizani ubili enkrat po sv. Jožefu leta 1943, ker naj bi hotel »dezertirati« iz partizanske enote. Njegovi soborci so za to dobro vedeli, ker je med njimi sam odkrito govoril, da je tega skrivanja sit, ker da od takega boja ne bo nič drugega kot preganjanje njihovih domačih. Tako je Ivanu Rutarju povedal pred leti partizan Maks, ki je bil priča.

Ko so jih Italijani na sv. Jožefa presenetili, so se razkropili in od tedaj naprej je Franc »izginil«. Partizanska enota ga je s patrolami iskala, toda niso ga dobili niti doma. Kasneje so izvedeli, da so ga nekeje med Sv. Lovrencem in vasjo Kamno ujeli Italijani, ga skrivaj ustrelili in pokopali. To je bila laž, kajti če bi Franca zajeli Italijani, bi gotovo prišli tudi na njegovo domačijo in zaprli sorodnike, domačijo pa izropali. Njega pa bi po Kobaridu ali Tolminu javno razkazovali kot ujetega bandita, nato bi ga postavili pred sodišče in ga obsodili, v najboljšem primeru bi ga odpeljali med druge Primorce nekam v Italijo v »battaglione speciale«. Tako so npr. na domu ulovili enega najvidnejših funkcionarjev OF na Tolminskem Antona Šturma, ki je bil pred prihodom na delo »na teren« (iz Jugoslavije na Primorsko) celo komisar ene izmed čet Kamniškega bataljona. V Jugoslavijo je emigriral že leta 1930 in je postal najprej sindikalni zaupnik, nato član KPS. Šturma so Italijani ujeli doma na Livku 15. julija, ga zaprli in nato odpeljali v delovni bataljon. Po kapitulaciji Italije se je pridružil partizanski vojski v Barju in prišel med prvimi leta 1944 v že osvobodjeni Beograd. Nato je postal komisar različnih slovenskih partizanskih enot, po vojni pa funkcionar OF in okrog 1968 celo zvezni poslanec.

Po Kardeljevem naročilo so morali kulaki izginiti, čeprav kulakov na Primorskem ni bilo, bili so le v Sovjetski zvezi v glavih boljševikov, kjer so se šolali slovenski komunisti.

Kdo je torej ubil Franca Miklaviča in kje je zakopan? Domači so dobili po njem spomenico padlega partizana, njegovo ime je tudi vklesano na spomeniku padlim borcev Ladra-Smast.

Anton Miklavič

Antona Miklaviča iz Ladre so partizani ubili pred domačo vasjo – ker je bil protikomunističnega razpoloženja. Bil je ugleden kmet z veliko družino. Partizane je podpiral vse do kapitulacije Italije, ko se je začelo govoriti, da NOB ni samo boj za osvoboditev izpod okupatorja, pač pa tudi revolucija, po kateri bo kot v Rusiji zavladal proletarijat in komunistična ureditev. Razgledani možakar je začel na partizane in NOB gledati drugače. Vedel je, kdo so in kaj so komisarji partizanskih enot, zato se je začel vidno umikati sodelovanju. Boljševizem je poznal še iz Rusije, kjer je bil med prvo svetovno vojno. Poštenega, delavnega in kmečko vsestransko razgle-

danega človeka so vaški oefovski skrajneži imeli za kulaka in ga dali ubiti.

Franc Sovdat

Franc Sovdat se je rodil 5. aprila 1890 v Ladri pri Kobaridu. Partizani so ga umorili le nekaj sto metrov od domače vasi v smeri Kobarida 20. julija 1944. Peljal se je s kolesom v Kobarid, kjer naj bi v strahu pred komunističnimi preganjalcami oefovci iz domače vasi prenočil. Ni bil le preprost kmet, bil je tudi politično zelo razgledan in vedel je, kaj je komunizem.

Ugledni kmet in gospodar z veliko družino (pet hčerk in sin) je podpiral partizansko gibanje in mu pomagal, dokler se ni začelo že pred kapitulacijo Italije 1943, po njej 8. septembra pa še bolj jasno govoriti, da NOB ni samo boj proti okupa-

Spominska plošča na kraju umora Franca Sovdata.

torju, ampak tudi revolucija. Poznal je boljševizem še iz Rusije takoj po prvi svetovni vojni, kjer je bil tri leta ujetnik.

Starejša hči se je ponoči umaknila v Gorico in po vojni v Ameriko (v New York). Od tam je pisala sestram pretresljiva pisma o krivičnem umoru zanje nadvse dobrega očeta in zavednega Slovenca. Nepopravljiva v nebo vpijoča krivica je zadonela po kobariški dolini. Umorili so ga zaradi zavisti, da imajo pri Šoštarju urejeno in ugledno napredno kmetijo.

Po Kardeljevem naročilu so morali kulaki izginiti, čeprav kulakov na Primorskem ni bilo, bili so le v Sovjetski zvezi v glavih boljševikov, kjer so se šolali slovenski komunisti, ki so se držali Machiavellijevega načela, da je za doseg cilja dovoljeno vsako sredstvo, tudi umor (Sovdatov umor je pod naslovom *Umor na Kobariškem* opisal Jožko Kragelj v *Zavezi*, števil. 14, 1994).